

KÖNYVEKRŐL

BRÓDY ANDRÁS: *Lassuló idő: A gazdasági bajok magyarázatához* Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest 1983. 166 o.

A *Lassuló idő* először a Közgazdaságtudományi Intézet egy tanulmányaként jelent meg, s pályafutását már akkor is szokatlan jelek kísérték: a népszerűség és a siker eszathatlan tartozékaként a tanulmány nehezen volt megszerezhető. A tanulmány sorsában osztozott a könyv is, percek alatt elkapkodták. Mi az oka a pajzán történeteket megszégyenítő népszerűségnek? Előfordult már máskor is, hogy közgazdasági könyv népszerű volt, és a szűk szakmai környezetben kívüli közönség is élvezettel forgatta, a *Lassuló idő* népszerűségét azonban kevesen múlták felül. Mi a siker titka? Nyilván számos tényezőtől tevődik össze: a szellemes, könnyed, szípkázó stílus, időszerű problémafelvetés, újszerű gondolatok, éles kritikai szemmel, mind a sikerhez vezető egy-egy igen fontos lépés. A dolog lényege és a siker legfontosabb tartozéka mégis az, hogy Bródy András könyve egyszerűen „jó könyv”, hasznos és kellemes olvasmány.

A könyv három fejezetből áll: „A növekedésről”, „A lassulásról” és „A ciklusról”. A három kérdéskört összefűző közös gondolat a könyv címében is megjelenő probléma, a gazdasági növekedés lassulása, a hosszú évtizedek óta tapasztalt és szinte már természetesen tekintett növekedési folyamat megtorpanása, a megtorpanás magyarázata. Az elméleti, modellisztikus közgazdaságtan oldaláról közelítve a könyv tárgya az egyenletes növekedés Harrod-Domar-(Leontief) modelljének „ízekre szedése” és bírálata. Érdemes mindjárt leszögezni, hogy Bródy a lassulást nem átmeneti, rövidtávú jelenségnek tekinti, amely felületi kezeléssel, „teakúrával” orvosolható, hanem a gazdasági növekedés mélyenfekvő dinamikus törvényeinek alapvető, objektív, hosszantartó és elkerülhetetlen következményének.

Az első fejezetben a szerző a gazdasági

növekedés és a nemzeti jövedelem szimplifikált összekapcsolását támadja, azt a koncepciót, amely alapján: „Az egy főre jutó nemzeti jövedelem szintje és e szint évenkénti növekedése a siker általánosan elfogadott mutatója. Ebben a minőségben kiszorított minden egyéb számszerű vagy nem is számszerűsíthető jellemzőt, s a világon mindenütt minden jelenséget egyre inkább abból a szempontból vizsgálunk, hogy elősegíti-e vagy hátráltatja-e féltisserűen bálványozott mutató alakulását”. A támadás kétirányú, egyrészt a számszerűsítés korlátait hangsúlyozza, másoldalról a mutató használatának indokoltóságát kérdőjelezi meg. A szerző egészének gondolatmenetét szem előtt tartva a mutató manipulálhatósága, bizonytalansága másodlagos jelentőségű. A szerző lényegi mondanivalóját a legszemléletesebben a „Zambiai közbjáték” alfejezet írja le, amely az infrastruktúra és az emberi tényezők szerepét emeli ki. A gazdasági növekedés és fejlettség fogalmi túlságosan bonyolult és összetett fogalmak, egyetlen mérőszámra sűrítésük megoldhatatlan feladat. A közgazdaságtan legfőbb kérdése, amióta ez a tudomány létezik, hogy „miből is ered a nemzetek gazdagsága”. Bródy véleménye: „A valódi gazdagság... az ember”, „... a társadalom leköltött eszközei között az emberi munkaerőben felhalmozott képesség a domináló...”. A nemzeti jövedelem fogalma helyett egy új mutató számszerűsítését javasolja: „... az (új) mérőszámnak tartalmaznia kell az emberi munkaerő, sőt az emberi élet újratermeléséhez szükséges összes tevékenységet is.”

A második fejezetben a szerző figyelme a lassulás okai felé fordul. A fejezet lényegét ismét a közbjáték tartalmazza. Az alkotó és tudományos értelmiség elbürokratizálódása, az a folyamat, amely során a „Hivatal vagy az Üzlet maga alá rendeli a Tudományt, neki tetsző ámdé általában használhatatlan és már születésekor avult szempontok szerint” korunk alapvető problémáinak egyike. „E hivatások (oktatás,

kutatás) kommercializálása, áruvá válása nem vált javukra.” „Ennek a következménye az, hogy egyforma joggal állapíthatjuk meg mind e foglalatosságok beszűkülését és ugyanakkor felhígulását: egy egyre szűkülő és egyre kisebb létszámú nagy tehetségű és gyakran teljesen az aszkézisig önzetlen, magát elhivatottnak érző partizancsapat úszik a híg hozzánemértés és félhozzzáértés, a botesínálta kutatók és oktatók bezupált katonákhoz hasonlatos tengerében”. A gazdasági növekedés lassulásának okát a szerző a következőkben összegzi: „A technikai fejlődés szellemi és oktatási tartalékai vannak hát kimerülőben, s véleményem szerint már régóta és meglehetősen hosszú időre.”

A könyv harmadik része a gazdasági ciklusok vizsgálatát tűzi célul. A dinamikus rendszerek elméletéből közismert, hogy az időbeli folyamatok hajlamosak a ciklizálásra, egyensúlyi állapotaik körüli rezgőmozgásokra. A gazdasági növekedés bonyolult folyamata nyilvánvalóan számos ciklikus komponenst tartalmaz. Természetesen tűnik, hogy a közismert 7–8 éves rövidtávú üzleti ciklusok mellett léteznek hosszú, 50–60 éves periódussal rendelkező ciklusok is. Nyilvánvaló, hogy ezek az ún. Kondratiev ciklusok jelentősen befolyásolhatják a különböző generációk életpályáját, és így vizsgálatuk, kimutatásuk alapvető feladata a közgazdasági elméletnek. Ezen a téren azonban — miként a szerző hangsúlyozza — nagy bizonytalanság uralkodik, mondhatnánk teljes a tanácstalanság. A Kondratiev és a demográfiai ciklus összekapcsolása jó hipotézisnek tűnik. A ciklus hosszát a szerző véleménye szerint az ember biológiai újratemlése határozza meg. Érvéleése meggyőző, de a nevezetes kilenc hónap szerepe a frekvencia meghatározásában úgy gondolom pontosításra, újragondolásra szorul.

Módszertani szempontból igen érdekesek a kereslet és kínálat törvényének működésére vonatkozó megjegyzések. Tudomásom szerint elsősorban Walras nyomán a matematikus közgazdászok az egyensúlytalan gazdasági rendszerek mozgását elsőrendű differenciálegyenlettel szokták leírni, vagyis feltételezik, hogy az egyensúlytalanság mértéke a változó sebességére hat. Bródy véleménye szerint azonban az egyensúlytalanság mértéke a változás gyorsulására hat, vagyis az egyensúlyi állapotából kilendült rendszer mozgását másodrendű egyenlettel írhatjuk le.

„Arról döntünk, hogy a növekedési ütemet gyorsítsuk vagy lassítsuk-e.” „A döntés hatását ábrázoló egyenlet az eddigiektől eltérően nem valamilyen 'egyensúlyt' fogalmaz meg, hanem azt mondja ki, hogyan viselkedik a gazdaság, ha nincs egyensúly-

ban és ha a döntési változója a termelés sebességének gyorsítása vagy lassítása

$$\int_0^{\lambda} (\lambda - s) dt = Ds.$$

(Az egyenletet deriválva $\lambda - s = D \frac{d^2s}{dt^2}$.)

Bródy véleménye szerint a gazdasági mozgások ciklikus jellegének kulcsa a másodrendű mozgásegyenlet. Elsőrendű differenciálegyenleteknek másodrendű egyenletekre való feleserelése a fizika történetében is fontos szerepet játszott. Felületesen és elnagyoltan kifejezve Newton mozgásegyenletei éppen abban különböznek a korábbi elméletektől, hogy a mozgás sebessége helyett a gyorsulást helyezte a vizsgálatok középpontjába, és az $F = mv$ egyenletet az $F = ma$ egyenlettel helyettesítette. (Részleteket lásd. Simonyi Károly nagyszerű, *Fizika kultúrtörténete* című könyvében.) Miként a fizikában, a közgazdaságtanban is a második derivált figyelembevétele a folyamatok „tehetlenségét” reprezentálja. Egy másodrendű rendszert hába vezérelünk az egyensúlyi pontja felé, az elérve az egyensúlyi állapotot a tehetlenség erejétől hatva tüllendül rajta, úgymond „átesik a ló másik oldalára”. A túlkeresletből túlkínálat lesz, majd e túlkínálatból ismét túlkereslet stb., röviden: a gazdaság ciklikusan mozog; „ciklus hátán ciklus”.

A könyv egészének legfontosabb jellemzője a szerző nem éppen alaptalan pesszimizmusa. A fegyverkezési verseny fokozódása, a környezet rettenetes elszennyeződése nem valami rózsás jövőre utaló előjelek. A *Lassuló idő* igazi Kasszandra jóslat. Igaza van a szerzőnek, valóban „az idő csutkáján rágódunk”?

Fogas kérdés, reméljük nem. A kérdést azonban ne hessegezzük el magunktól és ne ítéljük sommásan, vegyük figyelembe, hogy akár hitték Trója lakói a tudós papnó szavait, akár nem, az acháj hadak — ha némi nehézség árán is — lerombolták a büszke város falait!

Kasszandra és Bródy hasonló társadalmi jelenségek kifejezői. Kasszandra az archaikus kor Bródyja és Bródy a jelenkor Kasszandrája. Mindketten egy válságkor válságtudatának szószólói és mondánivalójuk ebből a szempontból mindig új, de ugyanakkor rendkívül régi, mondhatnám ősi. A ciklus hátán ciklus kép már megjelent az indusoknál és számos antik szerző művében találkozhatunk az általános erkölcsi hanyatlást megállító rátermett férfiak periódikusan jelentkező seregével. Ősi elméletek és gondolatok visszfyene vetődik a könyv lapjaira, és éppen ebből táplálkozik meggyőző, szuggesztív ereje.

MEDVEGYEV PÉTER

Közlemény

A Nyolcadik Nemzetközi Input-Output Konferenciát 1986. július 28-a és augusztus 2-a között tartják Sapporo-ban (Japán) a Hokkaido Egyetemen. Előadásokkal 1985. szeptember 30-ig lehet jelentkezni, a végleges szöveg leadásának határideje: 1986. január 31. A konferencia titkárnője: Ms. Anna Gelei, Secretary, UNIDO, Vienna International Centre, P.O. Box 300, A — 1400 Vienna, Austria.

Köszönet a kötet lektorainak

A Sigma 1984. évfolyamához benyújtott cikkeket — a Szerkesztőség állandó munkatársain kívül — a következő külső munkatársak lektorálták:

*Ábel István
Arató Mátyás
Bródy András
Csepinszky Andor
Éltető Ödön
Frigyes Ervin
Halpern László
Heppes Aladár
Hunyadi László
Hüttl Antónia
Kovács Álmos
Kovács János*

*Kozma Géza
Kőrösi Gábor
Kutas János
Laky Teréz
Ligeti Csák
Matits Ágnes
Medvegyev Péter
Meszéna György
Orlóczi István
Rapcsák Tamás
Simon András
Szántai Tamás*

Ziermann Margit

Áldozatkész munkájukért ezúton is köszönetet mond a Szerkesztőség.